

Patrick Karlsen

Stališča KPI glede osvoboditve, zasedbe in priključitve Julijske krajine k Jugoslaviji (1945-1947)

Da bi razumeli politiko, ki jo je glede mejnega spora, ki se je ob koncu druge svetovne vojne odprl med Italijo in Jugoslavijo, vodila Komunistična partija Italije, moramo nujno analizirati politične usmeritve njenega generalnega sekretarja Palmira Togliatti, ki jih je zasledoval potem, ko se je pomladi 1944 iz Moskve vrnil v Italijo. To je potrebno ne le zato, ker so stališča KPI glede vprašanja Trsta, Primorske in Istre (dežele Julijske krajine) povezana s splošnimi zasnovami celotne politične akcije, ki jo je v tem obdobju vodila, ampak tudi zato, ker nam razhajanja, ki so se o tem vprašanju tako na ravni držav kot obeh komunističnih partij odprla med Rimom in Beogradom, pomagajo, da bolje razložimo določene vidike strategije KPI do povojne obnove tako Italije kot Evrope. Skratka, obmejno območje med Italijo in nekdanjo Jugoslavijo je tudi v tem, tako kot v številnih drugih primerih, dober observatorij, iz katerega lahko preučujemo širše in zapletene probleme evropske zgodovine dvajsetega stoletja.

Torej, poglavitni element, na katerem je Togliatti na osnovi navodil, ki mu jih je tik pred vrnitvijo v Italijo dal Stalin, zgradil »novo stranko«, je bila zaščita tako imenovane »nacionalne« (državne) politike. Da bi razumeli, kaj to pomeni, se moramo vrniti k načrtom, ki jih je ZSSR naredila za povojno Evropo: načrti, ki so temeljili na tem, da se obdobje miru ohrani vsaj toliko časa, da bi lahko obnovili državo, ki je bila razdejana med invazijo sil Osi, in da bi utrdili nadzor nad novimi vplivnimi območji v vzhodni Evropi. Za ohranitev miru je bilo treba ohraniti dobre odnose z zahodnimi zavezniki, zato so morale komunistične partije v zahodnih evropskih državah, kot je bila KPI, odložiti izvedbo revolucije in se povezati v skupno fronto z drugimi protifašističnimi strankami; socializem naj bi zato v Italiji in Franciji gradili postopoma znotraj liberalnih institucij in ne izven njih, s sodelovanjem z demokratičnimi meščanskimi strankami, ki bi jih hkrati izčrpavali v pozicijskem političnem boju.

Glede italijanske vzhodne meje Togliatti ni imel težav, da je na eni strani zavzel stališča, ki so bila skladna z vlogo KPI kot nacionalne (državne) stranke, in na drugi strani stališče do ravnanja velikega zavezništva med ZSSR, Veliko Britanijo in ZDA. Potrebno je bilo najti formulo, s katero bi lahko te potrebe povezali, in to je bilo treba narediti čim prej, saj je vse do prvih mesecev leta 1945 KPI javno dajala zelo dvoumne izjave, ki so ji na politični sceni v že osvobojenem delu Italije povzročile velike težave.

Togliatti je tako začel s predlogi nekaterih vmesnih rešitev, s katerimi naj ne bi škodoval podobi KPI kot »nacionalne« stranke in z njimi hkrati uskladi tiste ozemeljske zahteve Jugoslavije, ki jih je podpirala tudi ZSSR. Skupna osnova teh rešitev za Trst, ki jih je predlagal v obdobju mirovnih konferenc, ki so jih v letih 1945 in 1946 sklicale velike sile, je bila zahteva po njegovi avtonomiji in internacionalizaciji. Predlagal je različne oblike za uresničitev teh načrtov: avtonomija v okviru posebne deželne avtonomije, ki bi jo na nek način »varovali« naddržavni organi; »kondominij« dveh držav, torej skupna vlada območja, sestavljena iz predstavnikov Italije in Jugoslavije. Seveda so jugoslovanski politiki, dokler je bilo na dnevnem redu neposredna priključitev celotnega območja in dokler so menili, da jih pri tem nedvomno podpira ZSSR, te rešitve imeli le za zasilne, za rezervne karte, s katerimi bi igrali samo v primeru, če bi njihove prvotne zahteve ne bile sprejete.

Na propagandni ravni in v javnih izjavah je KPI o delu Julijske krajine, ki je bil pod jugoslovansko vojaško upravo – torej o Istri – govorila čim manj je bilo mogoče, in če že, je bila to hvalnica ljudske oblasti, ki so jo tam uvedli jugoslovanski tovariši. Nasprotno pa je KPI glede Trsta ostajala pri izjavah o obrambi njegovega italijanstva. To je bila pozicija, ki so jo zavzeli s taktičnega vidika, ker so se z njo izognili vprašanju državne pripadnosti mesta in je hkrati dopuščala, da je KPI lahko ostala v vladi. Kajti priznati to, da je v Trstu italijanska večina in da branijo njegovo italijansko identiteto, je pomenilo, da vrata za kakršnokoli institucionalno rešitev ostajajo odprta. Z druge strani so se vse bolj bali, da zavzemanje za avtonomijo ne bo zadoščalo za to, da bi lahko ohranili videz, da vodijo politiko »nacionalne« partije: v tisku, ki so ga nadzirale zmerne stranke, je bila objavljena množica polemik o tem, da je KPI izdajalka nacionalnih interesov, ki je na oltar razrednega boja pripravljena položiti celo Trst, simbol združitve Italije in iredentističnih spominov.

Ta slabost je bila še hujša zaradi dejstva, da je sam Togliatti na koncu leta 1944 pristal na to, da v Istri in na Primorskem vodstvo komunističnega gibanja prevzameta hrvaška in slovenska partija. Po srečanju s Kardeljem v Bariju je Togliatti namreč dejansko začrtal razmejitveno črto med italijanskimi in jugoslovanskimi komunisti tako, da je Trst in Julijsko krajino prepuščal jugoslovanski partiji. Oktobra 1944 je že predvidel, da bo ob koncu vojne to območje zasedla jugoslovanska osvobodilna vojska in se bo tako vrnilo v njeno revolucionarno vplivno območje; razširitev tega območja je bila vsekakor v interesu vsega mednarodnega komunističnega gibanja.

Iz teh vzrokov je bila KPI nepripravljena in nemočna pred političnimi in diplomatskimi pobudami nasprotne jugoslovanske strani. Tako je bilo med krizo, ki se je začela z vstopom jugoslovanskih enot v Trst in enostransko izjavo o aneksiji tega območja: do

tedaj sta se italijanska in jugoslovanska partija uskladili glede vojaške zasedbe, res s končnim ciljem aneksije, do katere pa ne bi prišli z izvršenimi dejstvi in prehitevanjem, ampak na diplomatski način na mirovnih pogajanjih.

Od tega trenutka dalje je Togliatti Titovo ravnanje dojemal kot odprto in namerno izzivanje ZDA in Velike Britanije; in ni slučajno, da je takoj potem, ko je oblast v Trstu prevzela anglo-ameriška vojaška uprava, jugoslovanskim tovarišem poslal celo vrsto ostrih kritik. Menil je, da je zaradi anglo-ameriške vojaške navzočnosti položaj v Trstu podoben kot v drugih italijanskih območjih in je zato takoj treba prenehati s frontalnim nasprotovanjem italijanski buržoaziji in zavezniškimi vojaškimi oblastem; linija »razrednega boja«, ki jo je vodila »kadrovska« partija, – to je tehnično besedišče komunistov – ki je bila primerna in učinkovita v Jugoslaviji, kjer so lahko nadaljevali s prevzemom oblasti in uveljavitvijo revolucije, je bila zgrešena v Trstu, kjer bi bilo bolje sprejeti italijanski model, ki je temeljil na »nacionalni fronti« in »množični (masovni)« partiji – modelu, ki je bil bolj primeren za predvolilno igro v potrpežljivem in kapilarnem iskanju konsenza.

A ker ni imel učinkovitih orodij, s katerimi bi lahko uresničil te usmeritve, so njegovi predlogi ostajali mrtva črka na papirju in ni mogel vplivati na politiko jugoslovanskih komunistov. Ti so avgusta 1945 ustanovili Komunistično partijo Julijska krajine – KPJK z namenom, da bi tako zasnovali prvo upravno združitev območja, priključitev katerega so zahtevali, in takoj sprožili novo silovito kampanjo za priključitev Trsta k Jugoslaviji. To so naredili odkrito – tako nam pričajo viri – »ne glede« na »težave« in »nevarnosti«, ki jih je ta odločitev povzročila KPI.

Že med vojno je vodstvo jugoslovanske partije italijansko obravnavalo kot podrejeno, ki je bila na hierarhični lestvici nižje kot jugoslovanska. Za razliko od sovjetskih, ki so – kot smo že rekli – po nemški invaziji in zavezništvu z Anglo-Američani upali, da bo po vojni nastopilo daljše obdobje miru, so jugoslovanski komunisti prednost videli v radikalizaciji političnega položaja: zanje je bila revolucija namreč le prvi korak, in Jugoslavija bi poleg tega iz vojne lahko izšla kot regionalna sila, ki bi se ozemeljsko povečala na račun sosednjih držav in postala privlačen magnet za komunistične partije celotnega balkanskega in sredozemskega območja, in to vzporeden in Moskvi potencialno konkurenčen magnet. To je bil temeljni razlog za razkol med Titom in Stalinom, do katerega je prišlo leta 1948. Za jugoslovanske komuniste je bilo naravno, da bi KPI, ki je delovala v državi, ki je sodila v vplivno območje zahodnih sil in torej v tistem trenutku ni mogla izvesti revolucije, vsaj podprla tistega, ki je imel načrte in sredstva – orožje in ljudi –, da jo je izvedla. Menili so, da Togliatti ravna ravno nasprotno temu, ko podpira umerjeno politiko do tržaškega vprašanja. To je bilo zanje še eno

znamenje usmeritve o »nacionalni fronti«, ki je postajala vedno večja ovira njihovim zunanjepolitičnim načrtom.

Skratka, med dvema komunističnima partijama se je okrog tržaškega vprašanja odprla razpoka: a ta ni bila povezana s sporom med državama glede pripadnosti Trsta. Kajti, če so se Jugoslovani vztrajno in trdovratno borili za to, da bi pripadel Jugoslaviji, KPI ni vodila ravno spektakularnega boja za to, da bi ga obdržala v Italiji. Na tem mejnem območju sta se soočali dve taktični različici komunističnega pristopa do evropske povojne stvarnosti: teorija o »neizogibni vojni« in tista o »protifašističnem sodelovanju«. Obe različici sta kot alternativni opciji sobivali v Stalinovi zunanji politiki in politični kulturi, realizacija ene ali druge pa je bila odvisna od tega, kako je položaj v okviru razmerja mednarodnih sil ocenjeval Stalin: za Moskvo je bil obstoj in razvoj dveh različnih usmeritev pozitivni dejavnik, saj sta utelešali odvisne spremenljivke, ki jim je treba dati prednost glede na dogajanja in priprav na dokončne izbire. Ko je leta 1947 izbruhnila hladna vojna in so morali Sovjeti poenotiti komunistični tabor ter so zato ustanovili Informbiro, je Stalin te razporeditve znotraj komunističnega tabora potisnil na površje: v tem trenutku so Jugoslovani – nosilci radikalne usmeritve, ki je bila v kontekstu hladne vojne uporabna tudi za Moskvo – silovito napadli Italijane in Francoze, ki so zagovarjali usmeritev nacionalne enotnosti in parlamentarno politiko.

A kot smo že rekli, je na lokalni ravni – prav zato, ker je bil Trst stična točka, na kateri sta se srečevali dve različni strategiji komunističnega gibanja – do trčenj prihajalo že v letih 1945 in 1946. Do največjega spora je prišlo potem, ko se je KPI odločila, da bo v Trstu odprla svoj informacijski urad. To je bolj kot vse drugo razdražilo Jugoslovane, ki so sumili, da bo informacijski urad služil KPI za to, da bo obnovila svojo organizacijsko navzočnost v Trstu v slučaju (ki je bil poleti 1946 že dokaj mogoč), če na koncu mirovnih pogajanjih ne bi prevladala jugoslovanska rešitev; z drugimi besedami, slovenski in projugoslovanski voditelji so pravilno ocenili, da je njegova ustanovitev bila obenem prvi znak, da bo Jugoslavija na diplomatski ravni zmanjšala svoje zahteve. ZSSR se je namreč vse bolj odločno nagibala k odločitvi, da z zahodnimi silami sklene kompromis, ki je – kot vemo – nato privedel do tega, da so se štiri velike sile odločile za ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja.

Ko je sredi leta 1946 prišlo do novega sklica mirovne konference, je Togliatti zaslutil, da je ozračje bolj naklonjeno njegovim predlogom naklonjenosti in Sovjetom ponovno predlagal internacionalizacijo mesta v obliki kondominija obeh zainteresiranih držav. Soočeni z odločnostjo Zaveznikov – ohranitev zavezniške vojaške uprave je bila v očeh ZDA in Velike Britanije edina garancija za to, da preprečijo, da bi Jugoslovani poskusili uporabiti silo – so jugoslovanske oblasti zmanjšale svoje ozemeljske zahteve; politika »razrednega boja« je

očitno propadla in treba je bilo odložiti povezavo med revolucijo in priključitvijo. Od tega trenutka dalje sta se Tito in Stalin strinjala, da je treba diplomatsko akcijo usmeriti v rešitve, ki so bile podobni tistim, ki jih je pred časom predlagal Togliatti. Čeprav so bile to zasilne rešitve, so vendar Jugoslovanom zagotavljale nekatere koristi v primerjavi s programi zahodnih sil in z rešitvami, ki so bile nato na koncu sprejete. Togliattijev načrt kondominija bi Jugoslaviji npr. dopustil, da bi prešla mejno črto prihodnjega STO, zlasti pa Morganovo črto, ki je zagotavljala anglo-ameriško zasedbo Trsta. In vse to se je očitno dogajalo mimo javnih izjav KPI, ki so bile še naprej modulirane okrog pripadnosti Trsta Italiji, ampak tudi mimo zunanjepolitične akcije italijanske vlade, v kateri je bila takrat še vedno KPI.

In tako je bil ob podpisu mirovne pogodbe leta 1947 cilj diplomatske dejavnosti mednarodnega komunizma zahteva po umiku zavezniških sil s tega pomembnega strateškega območja. V bistvu je znamenito srečanje med Titom in Togliattijem novembra 1946 v Beogradu, ki je bilo organizirano s posredovanjem in pod nadzorom Moskve, bilo skrajni poskus, da bi dosegli tovrstno rešitev. Trst naj le pripade Italiji, a z avtonomnim režimom (in z jugoslovanskim koridorjem med njim in Tržičem odrezan od ostale Italije), Gorica pa Jugoslaviji – samo, da se iz obojih mest umaknejo anglo-ameriške sile: v tem smislu je zmerno italijansko javno mnenje to zamenjavo takoj označilo kot »sramotno«.

Potem ko je propadel ta poskus izogniti se določilom Mirovne pogodbe, sta se v letu 1947 vodstvi jugoslovanske in italijanske partije skupaj angažirali, da bi se politično in organizacijsko prilagodili novemu položaju in ustanovili Komunistično partijo Svobodnega Tržaškega ozemlja.

Prevedla: Nevenka Troha